

УДК 94 (=161.2=162.1) "1906/1912"

УКРАЇНЦІ ТА ПОЛЯКИ В НЕОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ РУСІ 1906–1912 рр.

АНТОНІ ГІЗА

Щецінський університет
вул. Цукрова, 8, Щецін 70-465 (Польща)
Інститут історії

На початку ХХ ст. польські політики національно-демократичного табору на чолі з Романом Дмовським та реалісти з прогресистами вирішили брати участь в неослов'янському русі. На цей вибір безпосередньо вплинула Росія, яка планувала з їх допомогою отримати певну політичну перевагу. Українці не були зацікавлені в неослов'янському русі, підтримали його лише деякі члени москвофільської партії (Глібовицький, Марков, Дудикевич). Згодом Національна партія зайняла ворожу позицію стосовно неослов'янського руху.

Ключові слова: Україна, Польща, слов'яни, суспільна думка, неославізм, міжслов'янські зв'язки.

Зміни на міжнародній політичній арені після 1905 р. сприяли відродженню слов'янофільської ідеології. Ідея зближення і співпраці слов'янських народів стала для Росії, яка зазнала поразки у війні з Японією 1904–1905 рр., засобом активізації своєї політики на Балканах. Російські політики ініціювали неославістський рух з метою схилити на бік Росії південних і західних слов'ян. Цей рух зародився у 1905–1906 рр. з низки спроб, які мали засвідчити, що слов'янські народи здатні до реалізації петербурзької політики, і які, завдяки туманним обіцянкам реалізувати їхні національні прагнення, могли приєднатися до цієї нової ініціативи співпраці з російським царем¹.

З польського боку в русі брали участь політичні сили з усіх польських земель, поділених між Росією, Австро-Угорщиною та Німеччиною. Першими до руху приєдналися ендеки (Польська національно-демократична партія) Королівства Польського на чолі з Романом Дмовським. Вони сподівалися домогтися від російської влади політичної автономії Королівства Польського та культурної автономії для поляків, які проживали на теренах на схід від Бугу, передовсім, на впровадження польської мови в адміністрації, судочинстві та навчальних закладах. Взамін за такі поступки полякам у Російській імперії ендеки згідні були проявляти лояльність до центральної влади і підтримувати її закордонну політику. Подібні погляди висловлювали Партія реальної політики на чолі з Людвіком Страшевичем, а також Польська поступова партія, очолювана Генриком Конєцьким. Ці політики сподівалися на значні поступки російської влади у культурному та політичному житті поляків і були навіть готові порвати з тогочасним антиросійським рухом, оскільки головним ворогом польського народу вва-

¹ Див.: Giza A. Neoslawizm i Polacy 1906–1910. Szczecin, 1984.

жали не Росію, а Німеччину. На польських землях, які перебували під владою Австро-Угорщини, за участь в неославістському русі висловились ендеки на чолі з Станіславом Гломбінським, частково людовці з Міхалом Греком, а також інші менш вагомі політичні сили, зокрема, Партія багатих землевласників з Поділля – подоляків. Поляки під владою Німеччини, вбачаючи загрозу для поляків і польськості з боку німецької влади, були повністю захоплені можливістю зближення з офіційною Росією і зміною політики Петербурга, її поворотом до антинімецької політики, яка через союз з Францією ставала щораз виразнішою. Отож, неославізм, принаймні на початках, до того часу, поки не виявився його дійсний зміст, міг сподіватися на значну підтримку польських політиків на всіх польських землях, поділених між трьома державами².

Іншою була реакція на появу неославізму українських політиків. Український народ перебував у подібному до поляків становищі. Більша його частина, що опинилася під пануванням Росії, підлягала посиленій русифікації і переважно зберігала пасивність у питаннях міжнародної політики. Українці зі східної і центральної частини краю, позбавлені національного життя і трактовані Росією як “малороси” або частина російського народу, в основному була байдужа до руху. Натомість національно свідомі й обізнані з політикою українці Галичини виявляли зацікавлення неославізмом. Одна з політичних партій – москвофіли – мали намір через можливу участь у цій про-російській ініціативі чинити тиск на Відень з метою домогтися значних поступок для українського народу. Натомість, угруповання українофілів, яких називали старорусинами, критично налаштовані до Росії, прагнули змінити позиції галицьких українців у ставленні до поляків. До неославістського руху приєднались передовсім москвофіли, серед яких особливо активними були Микола Глібовицький і Дмитро Марков. Політичні противники вважали москвофілів головними речниками об’єднання Східної Галичини з Росією. З огляду на це, а також на участь москвофілів у неославістському русі, інспірованому і контрольованому Росією, загострилися суперечності між москвофілами й Українською національно-демократичною партією. Ці політичні сили зіткнулися до такої міри, що боротьба між ними відбувалася часто з “застосуванням селянського параграфу [кия. – А.Г.]”³.

З часу приєднання москвофілів до неославістського руху націонал-демократи перейшли від гострої полеміки з москвофілами до відвертих звинувачень останніх у зраді українського народу. Краківський слов’янофільський часопис (“Świat Słowiański”) інформував читачів про пропагандистську боротьбу між цими двома політичними силами. “Świat Słowiański” часто передруковував матеріали з українських пресових видань, зокрема, з часопису “Свобода”. В одній із таких статей націонал-демократи звинувачували москвофілів у зраді. Стиль висловлювань у цих публікаціях був своєрідною інструкцією для національно і політично невизначених українців: “де б тільки кацапська сволоч [москвофіли. – А.Г.] не організувала віча, де б не увивались кацапські попи, наглядачі студенти, там навчить їх по-своєму розуму. Москвофіли намовляють своїх бідних і затуманених прихильників до бійки з вами, тож ви самі приготуйтеся до оборони, бо в противному випадку наберетеся сорому і ганьби. Хто вмів оборонятися від татар, вмів боронитися від поляків, зуміє оборонитися від доморошених яничар. Ано буки в руки, а хто вас вкусить – бийте!”⁴.

² Baudouin de Courtenay J. W sprawie porozumienia się ludów słowiańskich. Warszawa, 1908. S.23–24.

³ Głos Warszawski. 1908. №15. 9 kwietnia.

⁴ Świat Słowiański. 1907. №10. S.242.

Незважаючи на такий гострий спротив націонал-демократів, москвофіли не відмовлялися від задуму приєднатися до неославистського руху. Своє представництво в русі вони розглядали не як репрезентацію українського народу чи відламу Східної Галичини, а як репрезентацію російського народу, представниками якого себе вважали. Участь в неославистському русі давала їм можливість дискредитувати своїх політичних противників перед всеслов'янською громадськістю⁵. Москвофіли сподівалися також на те, що у випадку поліпшення становища поляків Королівства Польського, польські цензуратори Східної Галичини будуть прихильніші до їхньої політичної діяльності і пропаганди. Др. М.Глібовицький, один з лідерів партії, писав у парламентському органі Кола Польського у Відні "Polnische Post" так: "З засад нашої слов'янської політики випливає наше ставлення, з одного боку – до братів-слов'ян, з другого – до українців (націонал-демократів. – А.Г.), яких ми вважаємо відкритими русофілами. Оскільки наша діяльність має бути слов'янською, ми мусимо перш за все переглянути наші історико-політичні відносини з сусіднім народом – поляками"⁶.

Думки, висловлені М.Глібовицьким, відображали погляди усього москвофільського табору, тому давали надії на зміну його ставлення до поляків. Передбачалась участь москвофілів у неославистському русі, який ставав доконаним фактом, а сам М.Глібовицький був ще й одним із його ініціаторів. Він разом з лідером молодочехів Карлом Крамаржем і словенцем, бургомістром Любляни др. Іваном Грібарем розпочали активну діяльність, спрямовану на скликання слов'янського з'їзду. Діяльність М.Глібовицького почала давати позитивні результати вже наприкінці 1907 р. 27 листопада 1907 р. Д.Марков, депутат від москвофілів в австрійському парламенті, запропонував скликати збори 17 слов'янських депутатів австрійського парламенту у Відні. У цій зустрічі брали участь – М.Глібовицький, К.Крамарж, лідер чеських націонал-соціалістів Вацлав Клофач та І.Грібар. На цих зборах К.Крамарж виголосив коротку промову, що мала програмний характер і в якій висувалась ідея скликання з'їзду діячів і політиків, заангажованих у неославистському русі. Рух, започаткований першим з'їздом, мав керуватися гаслами: свобода, рівність і братерство⁷. К.Крамарж був підтриманий учасниками зборів, в тому числі представниками від москвофільства.

Біля витоків руху стояв також Д.Марков, підтриманий російськими неославистами. Російський професор Одеського університету О.Борзенко доручив йому встановити контакти з неославистами Австро-Угорщини. За цим стояв прем'єр-міністр Росії Петро Столипін, який познайомився з Д.Марковим і М.Глібовицьким завдяки неославистським ініціативам. Галицькі москвофіли разом з К.Крамаржем та І.Грібарем були запрошені провідними російськими політиками до Петербурга для обговорення організаційних питань і політичних принципів руху, який організовувався зверху за розпорядженням офіційної Росії. Тоді ж було прийнято рішення скликати перший з'їзд неославистів у Празі у 1908 р. К.Крамарж, М.Глібовицький та І.Грібар відвідали Клуб громадських діячів в Петербурзі. Впродовж цього "Слов'янського тижня" над Невою формувалися засади політичної гри неославистів і узгоджувалися можливості реалізації постулатів окремих слов'янських народів у русі, які на той час здавалися можливими для виконання, оскільки в неославистських ініціативах брав участь сам прем'єр-міністр П.Столипін. Він навіть мав зустріч з К.Крамаржем. Вимальовувалась

⁵ Gruchala J. Stosunki polityków galicyjskich do Rosji i neoslawizmu (1905–1909) // Dzieje Najnowsze. 1980. Zesz. 4. S.4, 8–9.

⁶ Цит. за: Głos Warszawski. №15. 1908. 9 kwietnia.

⁷ Fischel A. Der Panslawismus bis zum Weltkrieg. Ein geschichtlicher Überblick. Stuttgart–Berlin, 1919. S.512.

також можливість реалізації польських постулатів, оскільки всі учасники “Слов’янського тижня” підкреслювали необхідність надання політичної автономії Королівству Польському, а також створення умов для національного розвитку поляків, які проживали на теренах на схід від Бугу. Задоволення з приводу перспектив, подальшого розвитку польсько-російських відносин висловили І.Грібар, Д.Марков і особливо М.Глібовицький⁸.

М.Глібовицький наголосив на особливому значенні польського питання для подальшої долі неославістського руху, а також порушив болуче для нього питання гострої конфронтації москвофілів з націонал-демократами у Східній Галичині. Він стверджував, що москвофіли, на відміну від своїх політичних опонентів, не видавали гасла: “поляків – за Сян”⁹. Проте треба визнати, що викликаючи симпатії поляків висвітленням польсько-російських відносин, а також уже тоді проблемних польсько-українських стосунків, він не відстоював чіткої позиції, що ж він вбачав для свого народу в цьому русі. Адже відомо, що російська влада не мала наміру змінювати свою політику щодо українців, якщо навіть останні й підтримали б Росію. Окрім того, українці не сформулювали конкретних вимог щодо Росії. Навіть якщо б такі вимоги були висунуті, то Росія не взяла б їх до уваги, оскільки офіційні чинники в Петербурзі стояли на позиціях, що Україна є невід’ємною частиною Російської імперії і нічим іншим бути не може¹⁰.

Після закінчення петербурзьких нарад слов’янські депутати, у тому числі М.Глібовицький, поїхали до Варшави на зустріч з польськими політиками і неославістами. В розмовах з поляками М.Глібовицький і інші неославісти висловили надії, пов’язані з Росією. Активна діяльність М.Глібовицького під час нарад сприяла спростуванню багатьох міжслов’янських непорозумінь. М.Глібовицький та Д.Марков спричинились до вироблення спільної політичної оцінки всіма слов’янськими депутатами Державної ради у Відні. Москвофіли не приховували, що з неославізмом пов’язують можливість отримати поступки з боку польської адміністрації в Східній Галичині.

На скликаному у липні 1908 р. у Празі Першому неославістському з’їзді москвофіли увійшли до складу російської делегації. Тільки в такому світлі – як росіян з Малоросії – трактували їх члени російської делегації¹¹.

На Празькому з’їзді москвофіли не змогли реалізувати жодного постулату, який би полегшив життя українського народу як під російським, так і австрійським пануванням. Росіяни вважали, що українці, чи малороси, не можуть вимагати виконання жодних вимог Росією, оскільки як частина російського народу мають забезпечені в Російській імперії усі умови для національного розвитку. Українці на Празькому конгресі, як і впродовж усього існування руху, не визнавались росіянами як окремий народ. Поляки визнавали національну окремішність українців, проте польсько-українські відносини були далекими від прихильного розуміння українських справ поляками, а також польських справ прониімецьки налаштованими діячами УНДП у Східній Галичині. Отож, конкретних досягнень для української справи питань на Празькому з’їзді виділено не було. Лише раз йшлося про інтереси українців, коли один із представників москвофілів і член російської делегації Володимир Дудикевич в своїй промові, виго-

⁸ Wywiad z Hlibowickim // Świat Słowiański. 1908. № 23. S.11.

⁹ Ibid.

¹⁰ Giza A. Neoslawizm i Polacy 1906–1910. S.91.

¹¹ Nasza Przeszłość. 1908. №7. S.431.

лошеній російською мовою, протиставив поляків росіянам, застерігаючи перших відмовитись від лояльності щодо Росії. Українська справа на той час ще не визріла для постановки на міжнародному форумі, тим більше, що москвофіли навіть не робили спроб відстоювати інтереси українського народу. На Празькому з'їзді було вирішено скликати черговий з'їзд в Софії у 1910 р., обрано спеціальну комісію, відповідальну за його організацію. До її складу увійшли В. Дудикевич, М.Глібовицький, Д.Марков¹², які брали участь в нарадах організаційного комітету слов'янського з'їзду, що відбувалися в Петербурзі у 1909–1910 рр., але їх роль щораз зменшувалася, оскільки вона не була самостійною. Після кризи 1908 р., спричиненою анексією Боснії і Герцеговини Австро-Угорщиною і підтримкою дій австрійського уряду багатьма неославістами з монархії Габсбургів, в неославістському русі відбувся поділ на прихильників Відня і Петербурга¹³. Москвофільські делегати виступали на боці росіян. Навіть для Росії неославізм втратив сенс, оскільки Росія не досягла через його відродження очікуваних політичних цілей. Неославістський рух занепав остаточно після з'їзду в Софії у липні 1910 р.

*Переклад з польської
Ірини МАЦЕВКО*

UKRAINIANS AND POLES IN NEOSLAVISM 1906–1912

Antony GIZA

The Shchetsin University
8, Tsukrova Str., Shchetsin 70-465 (Poland)
Institute of History

At the beginning of the 20-th century Polish politicians of the National-Democratic camp with Roman Dmowski in charge and realists with progressives decided on the participation in neoslavism. That choice was straightly inspired by Russia that had planned to gain by that fact some political profits. Ukrainians had not been interested in neoslavism, only some members of Moskalofilian Party (Hlibonytski, Markov, Dudykevych) were engaged in this movement. However, they did not profited at all for taking part. Afterwards the National Party immediately took hostile attitude towards neoslavism.

Key words: Ukraine, Poland, Slavs, public opinion, interslavonic connections.

Стаття надійшла до редколегії 21.09.02.

Прийнята до друку 24.0.1.03.

¹² Giza A. Neoslawizm i Polacy. S.171.

¹³ (Wasilewski L). Czym jest tak zwany "neoslawizm". Warszawa, 1910. S37.